

General-pukovnik
PEKO DAPČEVIĆ

Manevar — osnova Titove strategije u narodnooslobodilačkom ratu

» ... U našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi.«

Tito

Narodnooslobodilački i revolucionarni ratovi su najdinamičniji vidovi ratova koji su vođeni tokom istorije. U takve ratove, sa svim svojim osobenostima, spada i naš rat 1941—1945. godine.

Gledano istorijski, reklo bi se da u toj konstataciji nema ničeg osobitog, ničeg što se po sebi unaprijed ne može pretpostaviti ili razumjeti. U svojoj biti narodnooslobodilački rat je sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe koje imaju, osim oslobodilačke i društvene premise — dakle on je tipičan revolucionarni rat. Revolucija je imanentan dinamizam u najraznovrsnijem pokretanju masa, pa je dinamika sama po sebi, a oružana borba kao sredstvo i sadržaj revolucionarnih promjena — stavralački čin prvog reda. Stoga navedena konstatacija da je narodnooslobodilački rat bio najdinamičniji rat zvuči uobičajeno, tim prije što je vođen u toku drugog svjetskog rata, kao njegovog najšireg konteksta, koji je, takođe, najdinamičniji rat u istoriji. Ali način na koji je ta dinamičnost ostvarivana u sklopu kreativnog duha Titove strategije, u kojoj su prožimane mnoge naše osobenosti, zaslužuje punu naučno-teorijsku pažnju da bismo o tome ostavili pouzdana svjedočanstva za budućnost, a naša iskustva uopštiti sa stanovišta obogaćivanja marksističke re-

volucionarne vojne misli uopšte, posebno naše savremene vojne misli i prakse — naše savremene strategije oružane borbe.

Ovih nekoliko uvodnih napomena omogućavaju da utvrdimo da su *manevar, pokretljivost, dinamičnost, bitne odrednice Titove strategije u narodnooslobodilačkom ratu*, koja kao ideja vodilja snažno osvjetljava osnovne stavove naše savremene strategijske misli — osnovna opredjeljenja naše savremene ratne vještine. Na osnovama takve Titove strategije u decenijama poslijeratne izgradnje naših oružanih snaga napajaju se generacije i generacije mladih starješina ofanzivnim duhom, koji nikada nije bio usmjeren ka agresiji i aroganciji, već je njegovan kao ofanzivnost u funkciji odbrane sopstvene slobode, nezavisnosti, integriteta zemlje i njenog sopstvenog puta.

Da bih navedenu tezu obrazložio i makar djelimično približio odgovoru na suštinsko pitanje koje naslov ove teme podrazumijeva, a koje je koliko težišno toliko i kompleksno i višeznačno, treba odgovoriti na tri pitanja: 1) koji su osnovni ciljevi za račun čijeg ostvarenja je preduziman manevar u Titovoj strategiji; 2) koje su osnovne snage koje su taj manevar izvodile, i 3) koji su osnovni postupci u okviru kojih se manevar u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji ostvario. Manevar je, dakako, sinteza sva tri pitanja naznačenog smjera razmišljanja i njegovu suštinu nije moguće razumjeti ako se nema u vidu da sva tri elementa u sebi moraju nositi pečat zbijene (dijalektičke) cjeline.

Kada razmišljam o ovim pitanjima i na njih pokušavam odgovoriti, kad sa ove vremenske distance sudim o bitnim odrednicama Titove strategije, stalno imam na umu činjenicu da smo u njenom okrilju i mi sami kao pokret, kao starješine u oružanim snagama revolucije, stasali. Tito nas je vizionarski predvodio idejama svoje strategije (revolucionarne, političke i vojne) i svojom ličnošću, neposrednim kontaktom i sugestijom ispravljaio katkada naše zablude, a sokolio i onda kada za uspjeh nije bilo mnogo izgleda. Istrajali smo tada, tamo i u tome kada, gdje i u čemu se može istrajati samo revolucijom, koja na čelu ima takvu ličnost koja ne priznaje bezizlaznost i poraz. Činilo nam se normalnim da Tito korača iz pobjede u pobjedu, a da ga mi u tome slijedimo na putu koji je svaгда i prije svih nas jasno vidio.

Ovim napisom obraćam se strategiji čovjeka čijoj se vidovitosti vojskovođe nikada nismo prestali diviti i čije nas djelo uvijek iznova izaziva — pitajući se jesmo li se teorijom (i naukom), prvenstveno vojnom, u dovoljnoj mjeri odužili domašajima toga djela. Nismo, naravno, u cjelini niti u svim njegovim raznovrsnim aspektima

i bogatim sadržajima. Stoga je svaki novi pokušaj, makar se ostalo samo na tome, korak na putu ispunjenja duga prema Titu, njegovoj velikoj sintezi, našim dostignućima u revolucionarnom ratu i revoluciji, našoj novijoj istoriji — što sve skupa na izrazit način Tito oličava. Ako autor u ovakvom kontekstu vidi svoj zadatak, onda napis ne mora biti strogo analitičan, ne mora se kretati isključivo u krugu indikativnih sudova, ne mora svaki svoj iskaz podvrgavati rigoroznom naučnom postupku. Trenutak je takav, a i djelo i ličnost o kojoj je riječ, da se ponešto emotivnog može dozvoliti i u glasilu koje ima naučno-teorijske ambicije, jer ne vjerujem da danas, pod ovim našim nebom, postoji čovjek koji nije krajnje zanesen kada je riječ o Titu. Mi koji smo imali tu sreću da direktno izvršavamo njegova naređenja; koji smo njegovu strategiju svojim djelovanjem, djelovanjem svojih saradnika i jedinica pretakali u pobjede na bojnom polju, na to takođe imamo pravo.

Osnovni ciljevi manevra u Titovoj strategiji narodnooslobodilačkog rata

Prije izričitog obraćanja Titovoj strategiji i odgovora na pitanje o ciljevima manevra u njoj, ukratko ću izložiti dvije u dosadašnjoj teoriji važeće odrednice značenja pojma manevar i Titovo poimanje te strategijske kategorije.

1) U klasičnoj vojnoj teoriji, a djelimično i u savremenoj, susreće se uopšteno značenje termina manevar, koje podrazumijeva *pokret*, prebacivanje, premještanje oružanih snaga i njihovih djelova sa jednog ratišta na drugo, sa jednog vojišta i pravca — prostori je na drugu itd. U osnovi tog značenja leži pokret kao glavna odrednica manevra.

2) Dobar dio savremene vojne teorije, naročito one na Zapadu, što je najpotpunije i najjasnije izrazio Bofr u svojim djelima, pod pojmom manevar uglavnom podrazumijeva osnovnu ideju o strategijskoj upotrebi oružanih snaga i način vođenja rata u cjelini. Pri tom se, naravno, misli na strategijski manevar. Osnovna odrednica takvog poimanja strategijskog manevra jeste, dakle, *preovlađujuća ideja* vođenja rata, ako pod idejom podrazumijevamo ono što na sintetičan način izražava suštinu plana upotrebe oružanih snaga u oružanoj borbi.

Titovo poimanje manevra ne spada ni u jednu od tih krajnosti. Ona, na jednom višem — sintetizovanom nivou, obuhvata oba na-

vedena značenja, ali i unosi sve ono što je za jednu revolucionarnu strategiju, koja je jedinstvo političke i vojne strategije, novo i originalno u pogledu snaga, sredstava, ciljeva i metoda oružane borbe. Dakle, Titu je manevar istovremeno i pokret snagama radi zauzimanja povoljnog operativno-strategijskog položaja, grupisanja ili pregrupisavanja snaga radi ostvarenja nadmoći na određenom pravcu ili prostoriji, i rješenja najbitnijih pitanja strategijske upotrebe oružanih snaga u funkciji vojne i političke strategije.

Tako dolazimo do pitanja izvorišta, koja su za Tita bila: oslobodilački ratovi (koje je Jovan Cvijić jednom prilikom nazvao i revolucionarnim ratovima) i bune naših naroda u prošlosti, Pariška komuna, Veliki oktobar (Tito je lično u njemu učestvovao), kineski revolucionarni rat, španski građanski rat i svi oslobodilački i revolucionarni ratovi vođeni do početka našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije. U taj kontekst Tito i stavlja pojam tradicije kao moralnog — nadahnjujućeg faktora i u toku rata mu se stalno vraća. Naravno, i naše revolucionarno iskustvo u borbi sa domaćom buržoazijom: taktika i strategija naše partije koja je pod njegovim rukovodstvom oformljena, bili su direktna osnova — njeno produženje u novonastaloj situaciji okupacije i naše odluke da počemo u odlučnu borbu da bismo to stanje likvidirali, izvojevali nezavisnost zemlje i obezbjedili društveni preobražaj.

Kako je već nekoliko godina prije rata, u osnovu naše sveukupne revolucionarne strategije, stavljeno nacionalno pitanje (i kao klasno), logično je da je to presudno opredjeljivalo našu strategiju u toku čitavog revolucionarnog rata, bogateći je raznovrsnim postupcima i manevrima, a oslobađajući je pogibeljnog šablona.

Sublimirajući tako veliko i složeno djelo koracima milja, u susret našoj novijoj istoriji, Tito je postao naše novo, veliko i trajno izvorište — naše svijetle sadašnjosti i sigurne budućnosti. Sve je to moralo dati, i dalo je, pečat sveukupnosti strategije narodnooslobodilačkog i revolucionarnog rata — našoj revoluciji i našem istorijskom opredjeljenju.

Osnovni ciljevi kojima je bio podređen manevar u Titovoj strategiji narodnooslobodilačkog rata za račun čijeg ostvarenja se i preduzimao, mogli bi se izraziti ovim formulacijama:

a) *Manevrom izbjeći odlučujuću bitku.* Sa čisto vojnog aspekta gledano, ovaj cilj je bio primaran u onom periodu našeg revolucionarnog rata koji smo vodili relativno slabijim oružanim snagama, dakle onda kada je u vojničkom pogledu (organizovanošću i opremljenošću jedinica) neprijatelj bio nadmoćniji. To je period kada smo

manevrom snagama i manevrovanjem na ratištu u sklopu užih prostorija izbjegavali odlučujuće sudare sa jačim snagama neprijatelja.

b) *Manevrom stvarati nadmoćnost na izabranim pravcima i prostorijama.* Takav cilj u Titovoj strategiji bio je naša ideja vodilja gotovo za sve vrijeme trajanja rata, ali je naročito dolazilo do izražaja u njegovim odlukama u onom periodu rata kada smo na širem planu počeli ostvarivati formiranje krupnih vojnih formacija: brigada, divizija i korpusa. To je period u kome nadmoćnost nismo mogli unaprijed i u svakoj prilici osigurati na svakom dijelu ratišta. Ta vrsta manevra i manevrovanja bila je u funkciji grupisanja snaga, prvenstveno njihovog pregrupisavanja. No, u Titovoj strategiji nema striktno klasičnog grupisanja, pa ni šablonskog klasičnog pregrupisavanja, već je sve to u stalnom živom previranju i nadmetanju sa neprijateljem.

c) *Manevrom snaga doprinositi razvoju pokreta, razvoju oružane borbe u cjelini, masovnijem uključivanju stanovništva u pokret.* Svaki manevar, pored svojih osnovnih ciljeva, doprinosi i ostvarenju tog cilja. To je tim prije izraženo u jednoj revolucionarnoj strategiji, koja čini sintezu vojne i političke strategije (Kardelj), u kojoj se, kao dominantni, smjenjuju međusobno politički i vojni ciljevi. Ipak, u Titovoj strategiji u narodnooslobodilačkom ratu moguće je prepoznati neke manevre i manevrovanja snagama u osnovi kojih je bilo prevashodno ostvarivanje revolucionarnih i političkih ciljeva. Suštinu ne mijenja to što su se sa političkim poklapali i vojni ciljevi, jer su jedni drugima krčili puteve. U tu grupu manevara moguće je ubrojiti manevar grupe brigada u Bosansku krajinu, manevar u Srbiju, manevar 4. armije u završnim operacijama itd. Svi primjeri koje navodim nisu »čisti«, jer u revolucionarnoj strategiji nema i ne može biti ni čisto vojnih ni čisto političkih pitanja — oni idu ruku pod ruku. Zato dati primjeri imaju ulogu ilustriranja stavova, a ne njihovog obrazlaganja.

d) *Manevrom stvarati i stvoriti uslove za konačno oslobođenje zemlje.* To nije poseban cilj koji se može omeđiti nekim događajem, vremenom, etapom. On je izričito prisutan u svakoj zamisli Titove strategije od početka rata do konačnog oslobođenja. Ali, njegova izričitost postavljanja kao operativnog, etapnog cilja, uslijedila je tek kada su za njegovo ostvarivanje stvorene osnovne pretpostavke kod neprijatelja i kod naših oružanih snaga i našeg revolucionarnog pokreta. Ovdje ga posebno ističem, jer su za njegovo ostvarivanje upotrebljavane moderno organizovane snage (armije) i posebno za to odabrani postupci manevrovanja.

U kakvim su se složenim uslovima odvijala naša cjelokupna borbena dejstva i svi naši manevri, neka ilustruje odnos neprijateljskih i naših snaga po godinama rata. A on je izgledao ovako: krajem 1941. godine, 7,2:1; 1942. 4,5:1; 1943. 3,2:1; 1944. 1,9:1 u korist neprijatelja, a tek u 1945. godini 1:1,4 u našu korist.¹

Osnovne snage koje su izvodile manevar

Na taktičkom planu čitav narodnooslobodilački rat bio je stalno manevrovanje snagama i sredstvima sa ciljem da se preuzme i održi inicijativa na bojištu, da se doprinese stalnom jačanju pokreta, njegovom omasovljavanju i uključivanju u borbu sve većeg broja narodnih boraca — izvora novih brigada i divizija. Sa toga aspekta može se reći da su manevar izvodile sveukupne oružane snage cjelokupni masovni revolucionarni pokret koji je u sebe, pored oružanih snaga, uključivao i najšire snage naroda, koje su učestvovalе u oružanoj borbi u najraznovrsnijim oblicima borbe i otpora. No, kako se ovom temom težišno razmatra manevar oružanih snaga na strategijskom nivou, neophodno je izdvojiti i analizirati uglavnom dvije vrste snaga koje su manevar ovoga značenja ostvarile.

a) *Manevar ukupnim snagama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na prostoru cjelokupnog ratišta.* Ovaj manevar predstavlja originalan i specifičan oblik strategijskog manevra. Njegova specifičnost i originalnost ogledaju se u tome što se tu ne radi o posebno organizovanim snagama pomoću kojih se kao odlučujućim sredstvom strategije utiče na tok i ishod oružane borbe — rata u cjelini, ili neke njegove etape, kako se inače poima manevar na strategijskom planu — kao manevar strategijskim grupacijama. Štaviše, tu se ne radi isključivo o oružanim snagama i njihovim dijelovima, već o specifičnom spoju vojske i naroda, spoju vojske i novih originalnih oblika masovnog političkog organizovanja širokih masa naroda. Na primjeru naše strategije u narodnooslobodilačkom i revolucionarnom ratu, a u tom sklopu i na primjeru manevra u Titovoj strategiji, pokazuje se da živu stvarnost nije moguće jednoznačno strpati u već postojeće šeme i kategorije. Naime, od kada se zna za strategiju kao djelatnost usmjeravanja i vođenja rata u cjelini, pod strategijskim manevrom se podrazumijeva manevar i upotreba onih dijelova oružanih snaga koje, kao neposredno povezane sa strategijskom komandom — rukovodstvom, imaju rang i ulogu stra-

¹ Podaci Vojnoistorijskog instituta, Beograd.

tegijskog sredstva za ispoljavanje i promjenu težišta i za odlučujući uticaj na tok ratnih dejstava.

Titova strategija je izvorna (antišablon), pa je shodno tome i manevar morao u sebi sadržavati ono što je u njoj originalno i autentično. Kada još nisu postojale posebno organizovane strategijske snage, jer za to nije bilo uslova, njihovu ulogu su poprimile masovne oružane formacije narodne vojske i različiti oblici uključivanja naroda u borbu u sklopu cjelokupnog ratišta. Osnovni cilj manevra tim snagama bio je da se, u uslovima nepovoljnog odnosa snaga, razvlače i iznuravaju neprijateljeve snage, da se na taj način održi strategijska inicijativa, tj. sloboda djelovanja, i da se tako obezbijede uslovi da se pokret i oružana borba dalje razvijaju i organizaciono učvršćuju. U tom kontekstu osnovno geslo Titove doktrine bilo je da inicijativa stalno jača, da oružana borba prerasta u masovni oružani otpor na cjelokupnom ratištu, da uvjerenje naroda u uspješnost te borbe raste, da vjera u sopstvene snage stalno jača. To je moguće ostvariti samo tada kada su uspjesi na bojnopolju očiti i kada se istovremeno ispunjavaju i sve ostale nužne pretpostavke istinske i sve dinamičnije revolucionarne strategije.

Oblik manevra, koji u najopštijem smislu možemo nazvati manevrom iznuravanja, manje je bio izražen pokretom kao glavnom odrednicom, jer se radilo o dejstvima koja nisu prelazila regionalne okvire, već blagovremenim i umješnim usmjeravanjem dejstva manjih sastava na one težišne zadatke čijom se ukupnom realizacijom doprinosilo ostvarenju strategijskih ciljeva. Taj oblik manevra ostaće izvorište svih drugih oblika manevra koji su primjenjivani u kasnijim fazama rata.

b) *Manevar operativnim grupama i operativno-strategijskim grupacijama vrhovnog štaba.* Od prvih dana rata Tito se odlučno orijentisao na *ukrupnjavanje snaga*, što je bio postupan proces. To nije zavisilo samo od Titove volje kao vrhovnog komandanta i ideologa naše borbe i revolucije, već prvenstveno od uslova i odnosa snaga na našem ratištu, ali se ne smije prenebreći da je bilo vezano i sa odnosom snaga na drugim ratištima. Međutim, u pogledu osnovne orijentacije takve strategije nije nikada bilo dileme: *samo se krupnim sastavima mogu nanositi odlučujući porazi protivniku.* A odlučujući porazi protivnika neophodan su uslov da sopstvenu slobodu ostvarimo kao sopstveno djelo i da nam jedino to garantuje punu nezavisnost u izboru sopstvenog puta revolucionarnog preobražaja društva. Ta orijentacija jasno se uočava iz konteksta cjeline Titovog djela i njegove strategije, koju je na djelu potvrdio i stalno isticao u analizama narodnooslobodilačkog rata i revolucije.

Čim su se stekli uslovi da se može ići u konačni obračun sa okupatorom i snagama kontrarevolucije, oličenim u raznim kvislinškim formacijama, Tito je donio odluku da formira najprije proleterske i udarne brigade, a kasnije divizije, korpuse i armije, jednom riječju regularnu vojsku, koja će biti sposobna da se ponese sa jačom regularnom vojskom okupatora i kvislinga.

Kada su stvorene operativne grupe vrhovnog štaba i druge operativne grupe i operativno-strategijske grupacije, u punoj svjetlosti ispoljava se Titovo poimanje strategijskog manevra. Tada već ima u svojim rukama neposredni manevarski elemenat vezan za najviši stepen rukovođenja i komandovanja oružanim snagama — moćno sredstvo strategije, kojim bitno utiče na tok i ishod oružane borbe na pojedinim dijelovima ratišta i u pojedinim fazama rata. Štaviše, manevrom tih prvih strategijskih cjelina najvišeg ranga prenosi težište sa jednog dijela ratišta na drugi, bitno mijenja odnos snaga na štetu okupatora, određuje glavnog i sporednog protivnika, bira sredstva strategije za ostvarivanje ciljeva oružane borbe i revolucije, bira način angažovanja oružanih snaga itd. Dakle, pomoću tih snaga rješava ona krupna pitanja kojima se inače strategija bavi.

U skladu sa tim formacijama naš vrhovni komandant stvara originalnu taktiku i strategiju i u hodu borbenih dejstava osmišljava i provodi metod cjelokupnih borbenih zahvata narodnooslobodilačkog i revolucionarnog rata.

Način ostvarivanja manevra u strategiji našeg vrhovnog komandanta u narodnooslobodilačkom ratu

Način ostvarivanja manevra u Titovoj strategiji u tijesnoj je vezi sa ukupnom problematikom strategijske upotrebe oružanih snaga na ratištu. Mada svako uopštavanje prijeti da se pretvori u uprošćavanje, čini mi se da se cjelokupno manevrovanje naših oružanih snaga u NOR-u može svrstati u tri vrste:

a) *Manevar po unutrašnjim pravcima.* Teoretski gledano, ovaj oblik manevra — manevrovanje snagama — ne predstavlja potpunu novost. On se susreće još od vremena Napoleona. Ali, tek u revolucionarnoj strategiji, u revolucionarnom ratu kakav je bio naš narodnooslobodilački rat, ovaj manevar protiv najmoćnijeg neprijatelja dolazi do punog izražaja. Razlozi za to su brojni, a ovdje ističem samo neke.

Prvo, gotovo cjelokupne snage Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije u većem dijelu rata, nalazile su se u strategijskom okruženju, pa je bilo logično da je neprijatelj uporno nastojao da to strategijsko okruženje pretvori u taktičko. Njegove tzv. ofanzive² trebalo je da se pretvore u taktičko okruženje sa ciljem da se glavnina Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije primora da prihvati odlučujuću bitku u za nas nepovoljnim operativno-taktičkim uslovima. Privlačenje i razvoj snaga neprijatelj je mogao izvršiti po spoljnim operativnim pravcima, jer je za to imao na raspolaganju tehniku i prethodno razvijene snage na određenim vojištima i povoljnim pravcima za borbenu kontrolu teritorije. Takav operativno-strategijski položaj snaga neprijatelja na ratištu davao mu je mogućnost da bira vrijeme i prostor na kome će ostvariti operativno, a potom i taktičko okruženje;

Drugo, jedini način da se efikasno suprotstavi takvom planu neprijatelja Titu je bio manevar po unutrašnjim pravcima na operacijskoj prostoriji, kombinovan sa masovnim bojevima i borbama na spoljnim pravcima. Naime, zahvaljujući stalnom prisustvu naših snaga na cjelokupnom ratištu, zahvaljujući obavještajno-izviđačkoj djelatnosti najšire shvaćenih snaga narodnooslobodilačkog pokreta, Tito je brzo otkrivao namjere neprijatelja i mogao ih blagovremeno osujetiti odgovarajućim protivmjerama — *opštom ofanzivom svih slobodnih snaga* na cjelokupnom ratištu — osobito onih koje su se nalazile na pravcima i prostorijama nastupanja neprijateljevih kolona, čime je kompromitovao njegovo grupisanje za okruženje i trošio mu napadnu moć.

Pravovremenim izvlačenjem snaga ispod udara neprijatelja, manevrom po unutrašnjim pravcima, preduzimao je, brzim pregrupisavanjem snaga, ofanzivna dejstva na drugom, neočekivanom pravcu, ostvarivao nadmoćnost na određenoj prostoriji i pravcu, energičnim dejstvom razbijao neprijatelja i stvarao uslove za proboj iz okruženja; upad u slobodni operativni prostor i razvijanje novih ofanzivnih dejstava u sklopu opštih planova razvoja narodnooslobodilačkog rata na pravcima, gde je za odmor, oporavak i popunu jedinica bilo najviše uslova.

Najizrazitiji primjer takvog manevra je bitka na Neretvi, u kojoj se nekoliko puta mijenjao smjer naše ofanzive. Najprije je to bio

² U našoj istoriografiji se odomaćio pojam »ofanzive« za ona dejstva koje je neprijatelj preduzimao radi okruženja i uništenja glavnine naših oružanih snaga. Takav naziv je potpuno neadekvatan. Prije bi se reklo da se tu radi o neprijateljevim protivudarima kao reakcijama na našu stalnu inicijativu i ofanzivu.

iznenadni i silovit udar po italijanskim snagama u dolini Neretve i njihovo potpuno razbijanje. Odmah poslije toga je uslijedio protiv-udar kod Gornjeg Vakufa i najzad prelaz preko Neretve kod Jablanice; razbijanje četnika i prodor u Hercegovinu i Crnu Goru.

Sposobnost naših snaga da brzo izmanevari neprijateljeve glavne udare bila je neprijatelju neshvatljiva.

Bez bojazni da se pogriješi, može se konstatovati da je, pored ostalog, i to bio jedan od odlučujućih momenata naše konačne pobjede nad neprijateljem. Biti u suštini neuhvatljiv za neprijatelja kada on misli da smo okruženi, to zapravo može samo revolucionarna narodna vojska, vođena tako originalnom strategijom kakva je bila Titova strategija.

b) *Marš-manevri ili pohodi operativnih grupacija.* Ovaj način manevrovanja u Titovoj strategiji bio je vrlo čest. Bio je to u suštini manevar grupama brigada (prodor u istočnu Bosnu, prodor u Bosansku krajinu), grupama divizija i korpusa (prodor preko Drine i u južnu Srbiju), manevar 4. armije u završnim operacijama duž primorskog pojasa, zauzimanje Trsta itd. Mada se radi o pokretanju operativnih i operativno-strategijskih sastava (iako klasičnim mjerilima gledano te snage nisu dostizale taj nivo) po načinu ostvarivanja, po snagama, ovi manevri se međusobno razlikuju. Dok je prodor prve proleterske brigade u istočnu Bosnu izvršen prvenstveno sa ciljem da se izbiye na povoljniji operativni prostor, a manevar 4. armije izbijanje u rejon Trsta, dotle su manevri grupom brigada u Bosansku krajinu i grupama divizija u Srbiju imali složen cilj, a izvedeni su i na originalan način. O manevru grupom brigada u Bosansku krajinu drug Tito u pismu Glavnom štabu partizanskih odreda za Hrvatsku 7. 4. 1942. godine kaže slijedeće:

»Mi smo preduzeli mjere za čišćenje gornje Neretve od ustaških gnijezda kako bismo izbili kod Konjica. Odavde preko Prozora treba osloboditi jedan koridor u predjelu Mrkonjić-Grada i doći u direktnu vezu sa Bosanskom krajinom. Preko Krajine došli smo u vezu sa vama. Dakle, taj naznačeni pravac dobija prvi stepen važnosti za manevrisanje snaga, prebacivanjem iz jednog predjela u drugi. Tako bi se povezale, makar i ne toliko čvrsto oslobođene teritorije Sandžaka, istočne Bosne, Crne Gore, Hercegovine, Krajine i Hrvatske. Dakle, na tome pravcu treba pojačati dejstva svih jedinica.«

Originalnost i smjelost tog manevra i načina njegovog ostvarivanja ilustruje činjenica da su proleterske brigade — krećući se u dvije kolone, a ostavljajući dvije brigade sa teškim ranjenicima na Zelengori, i za vezu sa Crnom Gorom, i obezbijedenje pozadine —

pod teškim borbama prešle preko 250 km i očistile koridor prosječne širine oko 70 km. Istovremeno su savladivale teške masive Zelengore, Igmana, Treskavice, Vranice, Ljubišnje i Cincara, i zauzele gradove Konjic, Prozor, Duvno, Livno i Gornji Vakuf. Taj manevar je preduzet na prostoru koji je kontrolisao neprijatelj u vrijeme kada su njegove snage bile u ofanzivi u čitavoj Evropi. Njime su stvorene mogućnosti novih manevara i novih pobjeda, i učvršćen ofanzivni duh u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci i u našem narodu. Svojom snagom i značajem on je omogućio formiranje novih brigada — kasnije i divizija, prelazak na složenije forme manevra radi stvaranja velikih slobodnih teritorija kao uporišta za nove operacije — bitke i pobjede.

Manevar grupama divizija podignut je na još višu razinu. Rezultat toga bilo je stvaranje jake operativne vojske, sposobne za odlučne okršaje (bitke) sa neprijateljem i za brzo prenošenje težišta narodnooslobodilačke borbe iz jednog kraja zemlje u drugi. Manevar ove grupe, i uopšte manevar operativnih grupa, obezbjeđivao je ostvarenje osnovne ideje Titove strategije o potpunom preuzimanju strategijske inicijative, o sistematskom razbijanju i uništavanju krupnih neprijateljskih vojnih formacija, i kvislinških snaga kao snaga kontrarevolucije, stvarajući tako uslove za konačno oslobođenje zemlje i ujedinjenje svih naroda i narodnosti u jedinstvenu zbratimljenu zajednicu.

c) *Ubacivanje ili infiltracija u borbeni raspored neprijatelja.* Mada se ovdje u cjelini radi o manevru na taktičkom nivou koji je rijetko prelazio te okvire, zbog njegove izuzetne važnosti za našu strategiju narodnooslobodilačkog rata, posebno ga ističem. Kao pojava ni on nije nov. Čak i u klasičnim doktrinama i strategijama takav način manevrovanja se često susreće. U revolucionarnim ratovima — to je stalna praksa. U Titovoj strategiji manevar infiltracijom — ubacivanjem bitna je karakteristika naše ratne vještine tokom čitavog narodnooslobodilačkog rata. Može se slobodno reći da je infiltracija — ubacivanje u borbeni raspored neprijatelja postao stalni metod naše taktike, pa i strategije. Na tome je naš vrhovni komandant izričito insistirao i stalno nas upozoravao da se naša taktika, naša ratna vještina, mora odlikovati izuzetnom ofanzivnošću, upadom u pozadinu neprijatelja i napadom na njegove djelove u pozadini.

»Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj, smjeloj partizanskoj taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih

centara snabdijevanja, njegovih baza koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili potpuno ispražnjene... U našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi» (Tito).

Infiltracija — ubacivanje naročito je dolazilo do izražaja u toku napada na naseljena mjesta. Poznato je da je naseljeno mjesto teško osvajati bez jake artiljerijske vatre kojom se ruše pojedine otporne tačke na putu napada. Narodnooslobodilačka vojska je takva sredstva imala tek pri kraju rata, a napadati se moralo. U tom slučaju artiljerijsku vatru, i uopšte sredstva podrške, nadomiještali smo bombaškim i diverzantskim grupama koje su neopaženo upadale u naseljena mjesta, ili u borbeni raspored neprijatelja, i oglašavale se tek početkom napada. Razbijajući njegov sistem unutrašnje odbrane, tim munjevitim dejstvima bitno se doprinosilo ishodu boja u korist naših trupa.

Manevar na suženom prostoru

Cjelokupna oružana borba u narodnooslobodilačkom ratu, kao što je već rečeno, bila je neprekidan manevar bez zastoja, što mu je dalo izuzetnu pokretljivost. To najbolje ilustruju ovi podaci: mnoge brigade Narodnooslobodilačke vojske dnevno su prelazile oko 20 km većinom pod borbom. To još očitije potvrđuju podaci o manevrisanju i kretanju 1. 2. i 4. proleterske brigade, pa i drugih. Tako je, po nekim proračunima, prva proleterska brigada u toku rata prešla oko 20 hiljada, a druga i četvrta čak 24 hiljade km.

Podaci jasno pokazuju da su naše brigade po intenzitetu manevrovanja znatno nadmašile sve prosjeke taktičkih jedinica ostalih učesnika u drugom svjetskom ratu. Ta činjenica je od izuzetnog značaja budući da je manevrovanje snagama u našem narodnooslobodilačkom ratu ostvarivano pod specifičnim uslovima ograničenog prostora, za razliku od drugih koji su taj prostor uvijek imali u rezervi. Tako, na primjer, za manevar u drugom svjetskom ratu na istočnom frontu Sovjeti su imali ogromno prostorno zaleđe koje im je služilo kao oslonac, prostorija za manevar, popunu, obuku, pregrupisanje snaga, ratnu proizvodnju itd. Ogromno prostranstvo Kine omogućavalo je kineskim revolucionarnim oružanim snagama da za račun povoljnijeg operativnog položaja i izvlačenja snaga ispod udara nadmoćnijih neprijateljevih snaga bez bojazni od sužavanja operativne osnove mogu napuštati prostor i privremeno ga prepuštati protivniku.

U narodnooslobodilačkim i revolucionarnim ratovima poslije drugog svjetskog rata mnogi oslobodilački pokreti imali su prostorno zaleđe na teritoriji susjednih zemalja, kojim su se mogli koristiti za manevar onda kada su bili primorani da nepovoljnim razvojem operativne situacije napuštaju sopstveno ratište. To je slučaj sa teritorijom Kine za manevar snaga Fronta nacionalnog oslobođenja Vijetnama, teritorijom Tunisa za manevar snaga alžirskog oslobodilačkog pokreta, Koreje itd.

Mi nismo mogli računati na takve pogodnosti, jer se cjelokupni manevar odvijao isključivo u okviru sopstvenog ratišta, koje je po svojim dimenzijama bilo relativno malo, a sem toga, suženo okupacionim i kvislinškim snagama, koje su u pojedinim vremenskim periodima dosežale i do četrdeset divizija. Zahvaljujući izvanrednom poznavanju situacije u svakom trenutku, na svakom dijelu ratišta, Tito je uvijek donosio pravovremene odluke i nije dozvoljavao da glavnina oružanih snaga dođe pod udar nadmoćnijih neprijateljskih snaga u nepovoljnim operativnim i drugim uslovima. Uzdajući se u snagu manevra, u sposobnost Narodnooslobodilačke vojske da ga na vrijeme i znalački izvrši, Tito se nije plašio okruženja, čak je prekorijevao one koji su u tim okolnostima izražavali bilo kakvu bojazan, uporno ponavljajući da se mi gotovo redovno nalazimo u okruženju.

Neposredno vezano za pitanje odnosa prema prostoru u Titovoj strategiji može se, sa stanovišta slobode manevra, postaviti i pitanje odnosa prema oslobođenoj teritoriji. Budući da je manevarski prostor bio cjelokupno naše ratište, a ne samo onaj dio koji je Narodnooslobodilačka vojska oslobodila i očistila od okupatora i domaćih izdajnika, što je dosta ograničeno, manevar nije bio, niti je mogao biti pretežno izražen u pokretu trupa, već je uvijek i na svim nivoima bio sinteza pokreta, vatre i udara. Drugim riječima, zbog slobode manevra nije bilo nužno po svaku cijenu držati i braniti oslobođenu teritoriju. Tito nas je često lično upozoravao da ne organizujemo krute frontove za odbranu slobodne teritorije, makar ona za nas imala i izuzetan operativni i politički značaj. Uvijek i uporno je isticao da gubitak teritorije za nas i našu revolucionarnu vojsku ne znači presudan gubitak, jer već u narednim okršajima mi možemo i moramo osvojiti novu i veću teritoriju. To je od svih kadrova postojano tražio, a mi smo se toga držali kao osnovnog principa, jer smo brzo pronikli u sve njegove misli i namjere. Nastojali smo da ne dozvolimo da se za račun bezuslovne odbrane oslobođene teritorije izlažemo udarima neprijateljskih snaga i trpimo gubitke. Istina je da smo i mi u narodnooslobodilačkom ratu vodili i odsudne odbrane, ali samo onda kada nam je to bezuslovno nalagala operativno-strat-

tegijska situacija. To je slučaj sa očuvanjem manevra glavnine oružanih snaga, zaštitom ranjenika, itd.

Prema tome, možemo konstatovati da je Tito od nas tražio *elastičan odnos prema prostoru*, što se, kao princip i opredjeljenje, zadržalo i u našoj današnjoj doktrini i strategiji. Kad god se u ratu nismo pridržavali toga principa trpjeli smo velike gubitke i oštru i ubjedljivu Titovu kritiku. Polazeći od takvog stava i odnosa prema prostoru, Titova strategija je sva u neprekidnoj akciji, pokretu, manevru.

Uloga manevra u strategiji našeg vrhovnog komandanta dobija značenje najefikasnijeg sredstva za rješenje osnovnog problema u dužem ratnom periodu: *kako se efikasno suprotstaviti brojno i tehnički nadmoćnijoj okupatorskoj oružanoj sili i kvislinškim formacijama*. Još preciznije — kako preoteti inicijativu u uslovima izrazito nepovoljnog odnosa snaga i kako tu inicijativu održati i razvijati, što je jedan od osnovnih preduslova slobode djelovanja revolucionarne vojske.

Jedino pravo rješenje bio je oslonac na manevar snagama. No, manevrovati mogu samo one trupe, koje posjeduju izvanrednu strategijsku pokretljivost i moralnu čvrstinu, što je bio i ostao jedan od ključnih problema revolucionarnih ratova. Ili, kako manevrovati na ratištu bez elementarnih tehničkih pretpostavki. Znači, trebalo je imati i ostvariti takav koncept organizacije oružanih snaga koji će biti u stanju da riješi te krupne strategijske probleme.

Tito se odlučio da mnogobrojnim partizanskim odredima, koji djeluju uglavnom na teritorijalnom principu, obezbijedi masovnu oružanu borbu na čitavom ratištu. Te teritorijalne oružane formacije su uspjele da u našem ratištu vežu nesrazmjerno veći dio okupatorske oružane sile i primoraju je da svoje snage troši na borbenu kontrolu teritorije koju, inače, nikada nisu mogle potpuno kontrolisati, niti duže zadržati.

Partizanski odredi su primorali neprijatelja da odgovara na naše akcije, čime je on bitno bio u strategijskoj defanzivi. Dejstvom ove komponente Narodnooslobodilačke vojske, koja je bila početni, ali i trajni oblik organizovanja naše oružane sile za sve vrijeme narodnooslobodilačkog rata, stalno smo i sistematski trošili vojni potencijal okupatora. Podležući manevru razvlačenja, neprijatelj je gubio dah kada je trebalo da zada odlučujući udarac, što smo mi znalački koristili da mu novim manevrom i udarom nanosimo još veće gubitke.

Na drugoj strani, Tito stvara proleterske i udarne brigade, divizije i korpusе kao izrazito manevarsku komponentu oružanih snaga, kojom ispoljava dejstva tamo gdje je to zahtjevala cjelina oružane borbe i daljnji razvoj revolucije. Na manevru i manevrovanju tog dijela oružanih snaga, Titova strategija zasniva grupisanje snaga za nanošenje odlučujućih poraza neprijatelju, izražava i prenosi težište oružane borbe i pomoću manevra traži rješenje ostalih strategijskih problema. Na taj način u Titovoj strategiji organizacijski i formacijski razvoj oružanih snaga i manevar, naročito onaj strategijskog omjera (nivoa), nalaze se u međusobnom dijalektičkom odnosu: ukрупnjavanjem snaga stvaraju se povoljne mogućnosti za kompleksnije — odlučujuće manevre, isto kao što krupni manevri stvaraju povoljne uslove za razvoj novih krupnijih vojnih formacija, sposobnih da izvode složenije operacije, sve do završnih operacija za oslobođenje zemlje, kojima je na kraju bilo krunisano originalno vojno djelo velikog vojskovođe i ostvarena veličanstvena pobjeda — bez ijedne izgubljene bitke.

Ovaj mali esej nije imao ambicija da svestrano raspravi kompleksnu problematiku manevra u Titovoj strategiji narodnooslobodilačkog i revolucionarnog rata. Bilo bi pretenciozno, na tako malom prostoru, i u ovoj prilici, postaviti sebi tako krupan zadatak. Osvrt na ovaj važan strategijski element može da baci samo tračak svjetlosti na ogromno Titovo stvaralaštvo, koje je toliko slojevito, koliko i originalno, pa generacijama ostavlja u nasljeđe inspiraciju i obavezu za nove istraživačke poduhvate.

Strategijski manevar će vjerovatno još dugo biti tema koja će izazivati mnoge istraživače, ali jedno je sasvim sigurno — puni smisao manevra, kao i svih drugih slojevitih elemenata u Titovoj strategiji, nije moguće valjano razumjeti izvan konteksta cijeline njegove revolucionarne strategije. Naime, Tito je prevashodno vizionar i stvaralac revolucije. Njegova izuzetno kompleksna ličnost objedinila je u sebi velikog vojskovođu, mudrog političara i državnika, vođu revolucionarnog narodnog pokreta, istaknutog rukovodioca međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta, i neospornog lidera pokreta nesvrstanosti. Zbog toga u ovom času osjećamo neizmjernu tugu, ali i ponos što smo bili savremenici i saborci jedne takve grandiozne vizionarske istorijske figure.